

Yaşar Əzimağa oğlu Məmmədov

UOT: 338.004; 330.47; JEL: O 33

Azərbaycan Respublikasında müasir informasiya kommunikasiya və elektron idarəetmə sisteminin təşəkkülü və inkişafı

Xülasə

Məqalədə Azərbaycanda İKT sisteminin və elektorn hökumətin yaradılmasının tarixi mərhələləri və inkişaf xüsusiyyətləri araşdırılır. Müasir tələblər əsas götürülməklə ölkədə bu sektorun inkişaf səviyyəsi qiymətləndirilir. İKT sisteminin və elektorn hökumət quruculuğunun inkişafı ilə bağlı baxışlar irəli sürülür.

Açar sözlər: İKT, innovasiya, sosial-iqtisadi inkişaf, elektron hökumət

Giriş

Azərbaycan Respublikasında ilk olaraq informasiya kommunikasiya texnologiyaların inkişafının və bu sahədə dövlət siyasətinin əsası Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən formalaşdırılmışdır. Göstərmək lazımdır ki, SSRİ dönəmində ölkəyə rəhbərlik etmiş Heydər Əliyev müdrik uzaqgörənliklə ölkənin bu sahənin inkişafına xüsusi ehtiyacını hiss edərək, onun müasir inkişafı üçün o dövrdən başlayaraq bünövrə yaratmışdır.

Azərbaycanda informasiya kommunikasiya və idarəetmə sisteminin tarixi inkişaf mərhələləri

Azərbaycanda informasiya kommunikasiya sisteminin bünövrə inkişaf mərhələlərini aşağıdakı dövrlər üzrə sistemləşdirmək daha məqsədəuyğundur. İlk mərhələ dövrü: 1970-ci illərin əvvəllərindən başlayaraq, Azərbaycanda elektron hesablama maşınlarının tətbiqi ilə nəticələnmiş; ikinci mərhələdə 1980-ci illərin əvvəllərindən başlayaraq SSRİ süqutuna qədər olan bir dövrü əhatə etmişdir. Birinci və ikinci inkişaf mərhələsi Heydər Əliyevin xüsusi diqqəti ilə mühüm əhəmiyyətliyi ilə fərqlənmiş (keçmiş ittifaq dövlətləri ilə müqayisədə), bu dövrlər ərzində artıq Azərbaycanda otuzdan artıq radio, elektron hesablama maşınları zavodları, “AZON”, “NORD” kimi elmi-istehsalat birlikləri, “Peyk”, “Ulduz” kimi iri istehsalat kompleksləri tikilərək fəaliyyətə başlamışdır. Həmçinin, respublikada kompüter şəbəkəsi işlənilib hazırlanmış, “RASU Azərbaycan” avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemi işə salınmış və bu sahə üzrə ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanma posesi də həyata keçirilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanın bu yönümlü müəssisə və elmi-texniki istehsal birliklərində İttifaq səviyyəsində dəqiq cihazlar, hərbi sənaye və kosmik peyklar üçün mühüm komponentlərin istehsalı da təşkil olunmuşdur.

Azərbaycanla ABŞ arasında birbaşa rabitə sisteminin açılışı Heydər Əliyev tərəfindən 1993-cü ilin avqustunda həyata keçirilmiş və bununla da bu müvafiq sahədə daha yeni, üçüncü mərhələ başlanmışdır. Artıq 1994-cü ildə “Bakcell” və 1996-cı ildə isə “Azercell” birgə müəssisələri yaradılmış, ölkənin müasir elektron informasiya və rabitə sisteminin həddləri daha genişləndirilmişdir. Dövlətin İKT sahəsində ilk strateji xəttini müəyyənləşdirməsi 2003-cü ilin fevral ayının 17-də “Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya-kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya (2003-2012-ci illər)” kimi çox vacib bir sənədin qəbul edilməsi ilə davam etmişdir. Müvafiq dövlət sənədinin əsas məqsədini “informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından geniş istifadə etməklə, ölkənin demokratik inkişafına kömək etmək və informasiya cəmiyyətinə keçidi təmin etmək” təşkil etmişdir (3; 5).

Azərbaycan Prezidenti, Cənab İlham Əliyevin ölkəyə rəhbərliyə başladığı dövrdən bu sahə daha geniş əhatə dairəsi əsasında inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Məhz bu dövrdə informasiya cəmiyyətinin hüquqi əsaslarının yaradılması və inkişaf etdirilməsi, cəmiyyətdə insan amilinin inkişafı, vətəndaşların keyfiyyətli təhsil, tibbi xidmət və sosial təminat almaq üçün əlverişli şəraitin yaradılması, vətəndaşların və sosial institutların məlumat almaq, onu yaymaq və istifadə etmək kimi hüquqlarının təmin edilməsi üçün müvafiq mühitin yaradılması, effektiv, şəffaf və nəzarət oluna bilən dövlət və yerli özünü idarəetmə sisteminin təşəkkülü, elektron hökumətin yaradılması, elektron ticarətin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi, ölkənin iqtisadi, sosial və intellektual potensialının möhkəmləndirilməsi, informasiya və biliklərə əsaslanan, rəqabətə davamlı iqtisadiyyatın qurulması, informasiya və bilik bazarının yaradılması və inkişaf etdirilməsi, müasir texnologiyalara əsaslanaraq tarixi, ədəbi və mədəni irsin qorunub saxlanması və onun geniş təbliği, inkişaf etmiş informasiya və kommunikasiya infrastrukturunun yaradılması, vahid milli elektron informasiya məkanının formalaşdırılması, informasiya və kommunikasiya xidmətlərinin genişləndirilməsi, ölkənin informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması, ölkənin ümumdünya elektron informasiya məkanına inteqrasiyası, milli proqram təminat vasitələrinin yaradılması, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları məhsullarının istehsalının (İKT sənayesinin) inkişaf etdirilməsi, ölkənin “rəqəmsal geriliyinin” aradan qaldırılması kimi vəzifələr qarşıya qoyularaq, uğurla həyata keçirilməkdədir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Cənab İlham Əliyev Prezidentliyinin ilk xarici səfərində Cenevrədə 2003-cü ilin dekabr ayının 12-də “İnformasiya Cəmiyyəti üzrə Ümumdünya Sammiti”ndə iştirak edərək “qara qızılı insan qızılına çevirək” bəyanatı ilə İKT-ni ölkədə sosial-iqtisadi inkişafın prioritet sahəsi olduğunu elan etmişdir. Bu istiqamətdə atılan əməli addımlardan biri 2004-cü ilin 20 fevralında Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyinin yaradılması olmuş və sonradan isə Dünya Bankı ilə birgə “Telekommunikasiya üzrə yeni siyasət planı” hazırlanaraq hökumət tərəfindən təsdiq edilmişdir. Azərbaycanda İKT-nin inkişafına və informasiya cəmiyyətinə keçidə hüquqi baza yaradan mühüm qanunvericilik sənədləri qəbul olunmuşdur ki, bunlara da “Poçt rabitəsi haqqında”, “Elektron imza və elektron sənəd haqqında”, “Telekommunikasiya haqqında”, “Elektron ticarət” və “İnformasiya əldə etmək haqqında” olan qanunları və “Azərbaycan Respublikasında telekommunikasiya sahəsinə dair siyasət planı”nı göstərmək olar (5). Ölkədə “Regionların sosial-iqtisadi inkişafı Proqramı”ları və Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyası İKT-nin ölkə və regionlarda daha sürətli inkişafı baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb etməkdədir.

Azərbaycanda təkmilləşmiş İKT sisteminin və elektorn hökumətin təşkili və inkişaf xüsusiyyətləri

Azərbaycanda təkmil İKT sisteminin və elektorn hökumətin təşkili və inkişafı ölkədə qəbul edilən konseptual və proqram xarakterli sənədlərdə də aydın şəkildə öz əksini tapmaqdadır. “Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyası”nın çağırışlarından birində bununla bağlı belə bir müddəə vardır: “Qloballaşmanın səciyyəvi xüsusiyyətlərindən biri də yeni texnologiyaların, innovasiyaların yayılması kimi müsbət təsirli amillə yanaşı, mənfi yüklü iqtisadi proseslərin də yayılması, bu proseslərin ümumdünya təsərrüfat inteqrasiyasına cəlb olunmuş ölkələri öz cənginə almaq bacarığıdır”. Həmçinin, belə problemlə vəziyyətdən çıxış məqsədi ilə Konsepsiyanın əsas prioritetlərində belə aydın ifadə də qeyd edilir: “İKT və rabitə xidmətlərindən istifadə imkanlarının genişləndirilməsi, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı istiqamətində etibarlı təhlükəsizlik sisteminin yaradılması, milli standartların formalaşdırılması, ölkə üzrə tam rəqəmsal yayımın tətbiq olunması və analoq yayımın dayandırılması, eləcə də “elektron hökumət” xidmətlərinin

100 faiz tətbiq edilməsi Azərbaycanda müasir idarəetmənin formalaşmasının əsas prioritetlərindən biri kimi diqqət mərkəzində olacaqdır” (1).

Azərbaycanda İKT-nin davamlı və dinamik inkişafında ölkə başçısının 2005 və 2010-cu il tarixli Sərəncamları ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2005-2008-ci və 2010-2012-ci illər üçün Dövlət Proqramı (Elektron Azərbaycan)” xüsusi əhəmiyyətliyi ilə diqqəti cəlb edir. E-Azərbaycan layihəsinin həyata keçirilməsinin təmin olunması üçün fəaliyyət proqramı tərtib edilmişdir. 2010-2012-ci illər ərzində həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan bu proqramın məqsədi “İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarını geniş tətbiq etməklə vətəndaşların və təşkilatların dövlət xidmətlərinə sürətli və keyfiyyətli çıxışının təmin edilməsi, dövlət orqanlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması, şəffaflığın təmin olunması” ilə bağlıdır (2; 3). Həmçinin, bu fəaliyyət proqramında e-hökumətin uzunmüddətli dövr ərzində olmaqla dörd mərhələ üzrə yaradılması əsas götürülür: “E-hökumət” infrastrukturunun yaradılması mərhələsində “E-hökumət” portalının qurulması və informasiya xidmətinin göstərilməsi; E-hökumətin baza komponentlərinin yaradılması üzrə istiqamətlərin müəyyən edilməsi; müvafiq mərhələdə dövlət idarəetməsinin bütün səviyyələrində inzibati rəqlamentlərin, prosedurların standartlaşdırılması və rəsmiləşdirilməsi, “E-hökumət”in vətəndaşların və dövlət orqanlarının fəaliyyətinin bütün sahələrini əhatə edən müxtəlif xidmətlərinin inkişafı, milli informasiya təhlükəsizliyi sisteminin monitorinqi və idarəedilməsi tədbirlərinin təşkili, tranzaksiya xidmətləri kimi məsələlərin həyata keçirilməsi; sonuncu mərhələdə dövlət orqanları və təşkilatlarının fəaliyyətinin yeni şəraitə transformasiyası, e-səhiyyə, e-təhsil, e-mədəniyyət, e-demokratiya kimi layihələrin həyata keçirilməsində daxil olmaqla informasiya cəmiyyətinə keçidin formalaşdırılması və onun inkişafını nəzərdə tutan tədbirlər həyata keçirilməsi (2; 3).

Müasir dünya təcrübəsində E-hökumətin yaradılması və inkişafının 4 mərhələdən ibarət olmaqla yanaşması prosedurları da bu baxımdan öz maraqlılığı ilə diqqəti cəlb edir. Belə ki, E-hökumət infrastrukturunun funksional cəhətdən müstəqil, lakin qarşılıqlı əlaqədə olan iki konturda yaradılması əsas götürülür: daxili kontur (G2G “hökumət-hökumət”) və xarici kontur (G2C “hökumət-vətəndaşlar” və G2B “hökumət-biznes”). G2C-biznesdən vətəndaşa xidmət də bir model kimi nəzərdə tutulur və proqramın bütövlüklə həyata keçirilməsi aşağıdakı mühüm uğurların əldə olunmasına şərait yaradır: dövlət idarəetməsi sahəsində müasir texnologiyaların tətbiqi, dövlət orqanlarının inzibati prosedurlarının optimallaşdırılması üçün şəraitin yaradılması, dövlət orqanlarının informasiya sistemləri və resursların integrasiyasının kompleks qaydada keçirilməsi, dövlət orqanlarının vahid təhlükəsiz şəbəkə infrastrukturunun yaradılması, dövlət orqanları tərəfindən təqdim olunan xidmətlərin elektron formada həyata keçirilməsi, dövlət xidmətlərinin göstərilməsi müddətinin və maliyyə xərclərinin azalması, səmərəliliyinin artması, dövlət orqanlarında elektron sənəd dövriyyəsi sisteminin tətbiq olunması, onların qarşılıqlı fəaliyyətinin və integrasiyasının təmin olunması, “e-hökumət”in e-hökumət portalı və şlüzünün, “ödəniş şlüzünün”, milli identifikasiya sisteminin, dövlət orqanlarının vahid şəbəkə infrastrukturunun, vahid sistem şəklində fəaliyyət göstərən məlumat bazalarının da aid olduğu baza komponentlərinin yaradılması, dövlət orqanlarının elektron xidmətlərinə daha geniş çıxışın təmin olunması məqsədilə geniş ictimai internet məntəqələri infrastrukturunun yaradılması, geniş spektrli interaktiv xidmətin təqdim olunması, həmçinin tranzaksiya xidmətlərinin həyata keçirilməsi üçün şəraitin yaradılması, dövlət orqanlarının elektron xidmətlərindən istifadə edən vətəndaş və təşkilatların sayının dəfələrlə artırılması, İKT üzrə yüksək ixtisaslı kadr potensialının yaradılması, e-hökumətin təhlükəsizliyinin monitorinqinin, audit və risklərin idarə edilməsi mexanizminin formalaşdırılması, milli informasiya təhlükəsizliyi sisteminin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, dövlət orqanlarının informasiya sistemləri və resurslarının

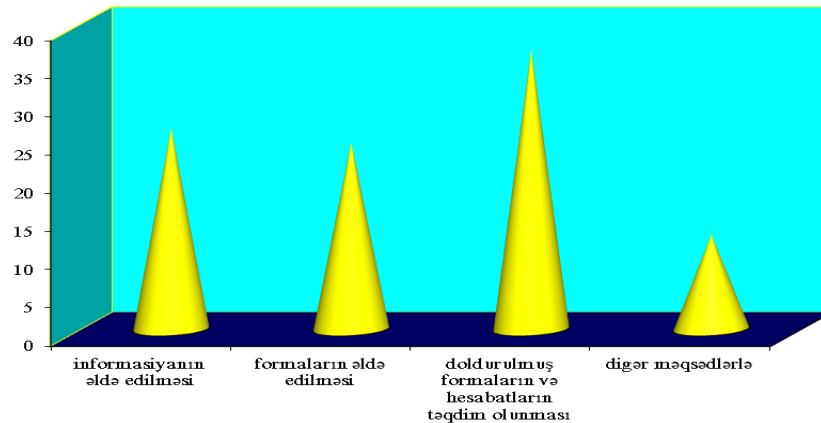
təhlükəsizliyinin təmin olunması (2; 3; 5). Azərbaycan Respublikasında İKT-nin geniş müstəvidə ölkənin ictimai-iqtisadi həyatında inkişafında üç əsas istiqamət xüsusilə fərqlənir:

- ✚ Dövlət struktur orqanlarının və sisteminin informasiyalaşdırılması və telekommunikasiya vasitələrinin inkişafı;
- ✚ Təsərrüfat-istehsal sahələrinin, o cümlədən, rabitə və nəqliyyat sisteminin informasiyalaşdırılması;
- ✚ Region və ərazi idarəetmə sahələrinin informasiyalaşdırılması.

Azərbaycanda artıq İKT infrastrukturunun genişlənməsi məqsədilə yeni və müasir texnologiyalar tətbiq etməklə, bu infrastruktur sisteminin modernləşdirilməsi istiqamətində son dövrlər ciddi addımlar atılmaqdadır. Azərbaycan Respublikasında İKT-nin inkişafı ilə bağlı həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində ölkənin ümumdünya elektron məkanına sürətli integrasiyası, sosial və iqtisadi fəaliyyətin yeni formalarının (e-hökumət, e-ticarət, distant təhsil və s.) təşəkkül tapması, informasiya və bilik bazarının yaradılması, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində səmərəliliyin artırılması, məhsul və xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi istiqamətində ciddi addımlar atılmışdır. İKT-nin inkişafı özlüyündə ölkənin iqtisadiyyatının, sosial vəziyyətinin inkişafına təkan verir və elektron hökumətin formalaşmasına yönəlik. 2013-cü ilin Azərbaycanda “İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları ili” elan olunması bu sahədə dövlət qayğısının bariz nümunəsi kimi qəbul edilməlidir. Azərbaycan İKT-nin inkişafına görə artıq regionda xüsusi nüfuza malik olub, lider dövlət hesab olunur. Beynəlxalq Telekommunikasiya İttifaqının rəsmi mənbələrində və saytında dərc edilən “İnformasiya Cəmiyyətinin ölçülməsi 2016” adlı hesabatda görə Azərbaycan İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyalarının inkişaf indeksinə görə dünyada 58-ci yeri tutur. Həmçinin, ötən ildəki hesabatda ölkə 67-ci yerdə qərarlaşmışdır. Azərbaycan bu göstərici üzrə MDB regionunda Moldova (68-ci yer), Ermənistan (71-ci yer), Gürcüstan (72-ci yer), Ukrayna (76-cı yer), Özbəkistan (110-cu yer), və Qırğızıstanı (113-cü yer) geridə qoyaraq Belarus (31-ci yer), Rusiya (43-cü yer) və Qazaxıstandan (52-ci yer) sonra dördüncü yerdə mövqe tutmuşdur. Beynəlxalq Telekommunikasiya İttifaqının qiymətləndirməsinə görə, 2016-cı ildə Azərbaycanın inkişaf indeksi üzrə ötən illə müqayisədə (6,23) artım 6,28 təşkil etmişdir və bu dövrdə giriş subindeksi 6,78 (63-cü yer) və istifadə subindeksi 5,70 (50-ci yer) təşkil etmişdir. Müvafiq hesabatda 2015-ci ildə stasionar və mobil genişzolaqlı rabitə xidmətləri üzrə qiymət səbəti qeyd olunmuş, BTİ-nin qiymətləndirməsinə görə, 2015-ci ilin nəticəsinə əsasən, Azərbaycanda stasionar genişzolaqlı rabitə sahəsində xidmətlərin qiymət səbəti ÜDM-in 1,54%-i səviyyəsində olmuş, mobil genişzolaqlı rabitə üzrə “Prepaid” və “Postpaid” istifadəçi kateqoriyasından asılı olaraq 0,62 və 1,08 faiz təşkil etmişdir. BTİ-nin məlumatına görə, 2015-ci ildə Azərbaycanda stasionar telefon bağlantısının nüfuzetmə səviyyəsi 18,7 faiz təşkil edib, mobil bağlantıda bu göstərici 111,3 faiz olub ki, bu da 2014-cü ilin göstəricisindən 0,36 faiz yüksəkdir. Azərbaycanda 62,4% ev təsərrüfatı kompüterdən istifadə edir və ev istifadəçiləri arasında internetin nüfuzetmə səviyyəsi 76,7% təşkil edir. 2015-ci ildə bu göstəricilər üzrə artım ötən illə müqayisədə müvafiq olaraq 3,48 və 0,65% səviyyəsində olmuşdur. Son on ildə İKT sahəsinə dövlət tərəfindən yüksək diqqət və qayğı göstərilmiş, məqsədyönlü, kompleks və ardıcıl fəaliyyət həyata keçirilmişdir. Bütün bu amillərin təzahürüdür ki, bir çox beynəlxalq hesabatlarda, o cümlədən Dünya İqtisadi Forumunun “The Global Information Technology Report” hesabatında Azərbaycan Respublikasının İKT sahəsindəki nəticələri nəzərə alınmağa başlanılmış və 2013-cü ilin hesabatında “İKT-yə dəstəkdə hökumətin uğurları” və “Hökumətin gələcək baxışlarında İKT-yə verilən əhəmiyyət” indekslərinə görə ölkəmiz dünya üzrə ilk onluqda yer almışdır. Ümumilikdə isə, bu hesabatda Azərbaycan şəbəkə hazırlığı indeksi üzrə 144 ölkə arasında 56-cı yeri tutmuş və MDB ölkələri arasında liderlər qrupunda olmuşdur (2; 5).

Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə dövlət proqramları, həmçinin “Azərbaycan Respublikasında 2010-2011-ci illərdə “Elektron hökumət”in formalaşdırılması üzrə Fəaliyyət Proqramı” İKT-nin inkişafı ilə bağlı əməli tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin etmişdir. Müvafiq hüquqi sənədlər ölkədə İKT-nin inkişafı üçün yeni imkanlar açmaqla yanaşı, sahə üzrə azad bazar və sağlam rəqabət prinsiplərinin gözlənilməsinə, vətəndaşların və dövlət orqanlarının İKT-dən geniş istifadə etməsinə şərait də yaratmışdır. Həmçinin, son illərdə İKT sektoru iqtisadiyyatın aparıcı və dinamik inkişaf edən sahəsinə çevrilmiş və sektorun həcmi təqribən 20-25% orta illik artım tempi ilə hər üç ildə iki dəfə artaraq, 1,9 milyard ABŞ dollarını ötmüş, ÜDM-dəki payı 1,7%-ə, qeyri-neft ÜDM-də payı isə 3,3%-ə yüksəlmişdir. Sektora investisiya qoyuluşu təqribən 2,5 milyard ABŞ dolları təşkil etmişdir ki, bunun da 28%-i dövlət, 72%-i isə yerli biznes strukturları və xarici investorlar tərəfindən yatırılmışdır (2; 6). İKT sistemin inkişafı elektron hökumətin yaradılmasına öz əhəmiyyətli töhfəsini verməkdədir. Məhz bunun bariz nümunəsidir ki, ölkədə “elektron hökumət”in formalaşdırılmasına ciddi diqqət yetirilir və məmur-vətəndaş münasibətlərinin müasir texnologiya və vasitələrindən istifadə etməklə sadələşdirilməsi, şəffaflaşdırılması bürokratik əngəllərin qarşısının alınması istiqamətində mühüm tədbirlər həyata keçirilir. Artıq əminliklə göstərmək olar ki, ölkədə “elektron hökumət”in zəruri infrastrukturları yaradılmış, “elektron hökumət” portalı fəaliyyət göstərir, dövlət orqanlarının informasiya sistemləri arasında xüsusi infrastruktur vasitəsilə informasiya mübadiləsi aparılır, elektron imzanın istifadəsi üçün infrastruktur və sertifikat xidmətləri mərkəzləri yaradılmışdır. Nəticə olaraq, e-imzanın tətbiqi genişlənir, dövlət orqanları tərəfindən müxtəlif elektron xidmətlər göstərilir.

Dövlət orqanları ilə əlaqələrin məqsədlər üzrə bölgüsü (%)

Ölkə vətəndaşlarına xidmətlərin daha keyfiyyətli, rahat, vahid məkandan və müasir innovasiyaları tətbiq etməklə həyata keçirilməsi, dövlət orqanlarının informasiya bazalarının qarşılıqlı integrasiyası, elektron xidmətlərin təşkili prosesinin sürətləndirilməsi, bu sahədə idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 13 iyul tarixli Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi və onun tabeliyində “ASAN xidmət” mərkəzləri yaradılmışdır ki, bu da qısa müddətdə özünü müsbət təcrübə kimi doğrultmuşdur (2; 5).

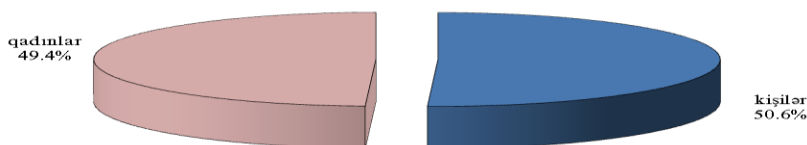
İKT sektoru və İKT məhsullarının ticarət göstəriciləri (milyon manat)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
İKT sektorunda məhsul (xidmətlər) buraxılışı	1146,2	1236,4	1420,2	1528	1577,5	1589,2
İKT sektorunda yaradılmış əlavə dəyərin həcmi	715,8	786,7	861,8	949	963,3	970,7
İKT müəssisələri tərəfindən əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalar	204	408,7	322	192,4	147,2	338,4

<http://www.stat.gov.az/source/communication/>

Azərbaycanda İKT sektorunun inkişafı bu yönümlü xüsusilə tələb olunan məhsul və xidmətlərin ticarətinin artmasına da öz təsirini göstərməkdədir. Ölkədə 2010-cu illə müqayisədə 2015-ci ildə İKT sektorunda məhsul (xidmətlər) buraxılışı 1,4 dəfə artaraq 1589,2 milyon manat təşkil etmişdir. Müvafiq dövr ərzində sahə üzrə yaradılan əlavə dəyərin həcmi də 1,4 dəfə yüksəlməklə 970,7 milyon manat səviyyəsində olmuşdur. İKT sektoru üzrə müəssisələr tərəfindən əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların həcmi həmin dövr ərzində 1,7 dəfə artmaqla 338,4 milyon manat olmuşdur. İKT sektorunda çalışanlar arasında gender problemi artıq öz həllini tapmaq üzrədir, belə ki, bu sahədə çalışanların 50,6%-i kişilər, 49,4%-i isə qadınlardan ibarətdir (5; 6). Həmçinin, sektorda fəaliyyət göstərən gənc nəsilin nümayəndələrinin sayı da artmaqdadır və onlar daha çox müasir informasiya kommunikasiya texnologiyaları sahəsində çalışırlar.

İnternetdən istifadə edən işçilərin cinsi tərkibinə görə bölgüsü

Tədqiqatlar göstərir ki, Azərbaycan əhalisinin 70%-i internet istifadəçisidir, o cümlədən onların 50%-i genişzolaqlı internet istifadə edir. İnternet xidmətlərinin qiymətləri ilbəlil azalmaqdadır, belə ki, 2004-cü illə müqayisədə 1 Mbit/s sürətli internetə qoşulmanın qiyməti 1200 manatdan 10 manata enmişdir. Azərbaycan üzrə genişzolaqlı xidmətlərə qoşulmanın orta qiyməti orta aylıq əmək haqqının 3%-ni təşkil edir və bu da BTİ-nin inkişaf etməkdə olan ölkələrdə bu nisbət 2015-ci ilədək 5%-dən az olması hədəfinə artıq nail olunması deməkdir. Son beş ildə beynəlxalq internet kanalının tutumu 12,9 dəfə artaraq 200 Gbit/s-yə çatmış, internet xidmətləri bazarının həcmi təxminən 4 dəfə artmışdır (2; 5). Azərbaycan Respublikasının ilk telekommunikasiya peyki "Azerspace-1" orbitə 2013-cü il fevralın 8-də çıxarılmışdır ki, bu da ölkənin müstəqillik dövründə əldə etdiyi ən yüksək texniki nailiyyətlərdəndir. Artıq Avropa, Yaxın Şərq, Orta Asiya və Afrika ölkələrinə telekommunikasiya, internet, televiziya-radio yayımı xidmətləri göstərməyə imkan verən

peykin kommersiya istismarına başlanılmış və o, yaradılmış infrastruktur vasitəsilə azərbaycanlı mütəxəssislər tərəfindən idarə olunur.

Rəqabətədavamlı və yüksək ixrac potensiallı, innovativ İKT sənayesinin inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə ölkə başçısının müvafiq fərmanları ilə Azərbaycan Respublikasının Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin tabeliyində İnformasiya Texnologiyalarının İnkişafı Dövlət Fondu və “Yüksək Texnologiyalar Parkı” yaradılmışdır. Yaradılan yeni qurumlar Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatının güclənməsinə, xarici investisiyaların cəlb edilməsinə və ölkədə İKT məhsullarının istehsalının genişlənməsinə, yeni yaranan şirkətlərin fəaliyyətinin təşkilinə və innovativ təşəbbüslərə (“start-up”lara) maliyyə dəstəyini və təşkilati dəstəyi təmin edilməsinə doğru fəaliyyətini genişləndirməkdədir.

Azərbaycan Respublikası bir çox regional layihələrin təşəbbüskarı və aktiv icraçısıdır. Belə ki, BMT Baş Assambleyasının qətnamələri (2009, 2012 və 2013-cü illərdə) ilə dəstəklənən “Trans-Avrasiya Super İnformasiya Magistralı” (TASİM) layihəsinin reallaşdırılması, həmçinin ölkəmizin iştirak etdiyi “Avropa-Yaxın Şərq informasiya magistralı”nın (Europe-Persia Express Gateway – EPEG) imkanlarından istifadə edilməsi ölkənin internetə çıxış potensialının xeyli artmasına səbəb olacaqdır. Azərbaycanda İKT-nin inkişafından bəhrələnmə imkanının genişləndirilməsi üçün ilk növbədə əhalinin İKT üzrə biliklərinin artırılması, görülən işlər və mövcud imkanlar barədə vətəndaşların məlumatlandırılması, həmçinin informasiyanın əlçatarlığına şərait yaradan ictimai mərkəzlərin fəaliyyəti və güzəştli şərtlərlə kompyuterlərin əldə edilməsi imkanı yaradılmışdır.

Nəticə

Artıq yalnız postneft erasının tələbləri deyil, həm də sənaye cəmiyyətindən informasiya cəmiyyətinə keçid çağırışları da İKT sektorunun tam geniş tərkibli inkişafını şərtləndirməkdədir. Hazırda müasir dünya bazarına integrasiya etməkdə qərarlılıq, həmçinin dünyanın bir parçası olaraq, formalaşan yeni fürsətlərdən faydalanmaq istəkləri İKT sektorunun sürətli və intensiv inkişafı Azərbaycan üçün çox zəruridir. Digər tərəfdən də, ölkədə bu sektorun inkişafında proqramlaşdırma ilə yanaşı, mühəndis yanaşmalarının inkişafına da xüsusi diqqət yetirilməlidir. Belə yanaşma isə öz növbəsində, elektronika və xüsusi proqram mühəndisliyinin inkişafını ön plana çəkməklə, İKT-nin imkanlarından istifadə edərək avtomatlaşdırma kimi geniş sahəni inkişaf etdirmək zərurətini ortaya qoyur. Azərbaycanda tətbiq əhəmiyyətli İKT xidmətlərinin innovasiyalara əsaslanan inkişafının təmini texnoparklarda formalaşdırılan ekosistemlərdə daha münbit inkişaf edə bilər. İKT-nin, o cümlədən internet iqtisadiyyatının inkişaf etdirilməsi ənənəvi iqtisadi sahələrin inkişafında da mühüm rol oynamalıdır. Çünki, məhz internet iqtisadiyyatı yeni istifadə və iştirak mühitlərinin yaranmasına, məhsuldarlığın artırılmasına, rəqiblər üzərində strateji üstünlüyün əldə olunmasına, tərəfdaşlarla münasibətlərin möhkəmləndirilməsinə, informasiya resurslarından optimal istifadəyə və bütövlükdə cəmiyyətin rifahının yaxşılaşdırılmasına şərait yarada bilər.

**Məqalə AMEA-nın Elmi-Tədqiqat Proqramları çərçivəsində yerinə yetirilən
“Azərbaycan 2020: informasiya cəmiyyətinin formalaşması və innovasiyalara əsaslanan
iqtisadi inkifafın prioritetləri” layihəsinin əsasında nəşr olunur.**

Ədəbiyyat

1. “Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyası. Bakı, 2012.
2. “Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün MİLLİ STRATEGİYA” Bakı, 2014.
3. “Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair Milli Strategiyanın həyata keçirilməsi üzrə 2016–2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”. Bakı, 2016.
4. “Azərbaycan Respublikasında kosmik sənayenin yaradılması və inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”. Bakı, 2009.
5. <http://mincom.gov.az>
6. www.stat.gov.az/

Яшар Азимага оглу Мамедов

**Формирования и развития современного информационного и коммуникационного
электронной системы управления в Азербайджанской Республике**

Резюме

В статье выясняются этапы история создания и особенности развития ИКТ и электронный системы правительства в Азербайджане. Руководствуясь основными современных требований оценивается уровень развития этого сектора в стране. Выдвигаются взгляды в связи с развитием ИКТ и строительства электронный системы правительства.

Ключевые слова: ИКТ, инновации, социально-экономическое развития, электронное правительства

Yashar Azimaqa Mamedov

**Formation and development of modern information communication and electronic control
system in Azerbaijan Republic**

Abstract

In article features the history and stages of development IKT in Azerbaijan and ministry of government being investigated. Modern requirements with the level of development this sector in the country is estimated. IKT and ministry building on development of system government inspection is made.

The key words: IKT, innovaisya, socio-economic development, electronic government

Elmi redaktor: i.f.d., dos. A.Muradov

Daxil olub: 22.09. 2016.

Çapa qəbul olunub:28.09.2016.

